

УДК 008:738/351.852.1(438.32/.41–477) “17-19”

Руденко Олександра Олександрівна
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
sashust@meta.ua

ВИРОБИ ДИБИНЕЦЬКИХ ГОНЧАРІВ У МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЯХ УКРАЇНИ

Метою публікації є аналіз та систематизація зібраної інформації щодо збережених артефактів дибинецьких керамістів у найбільших колекціях України та окремих приватних збірках, класифікація їх за періодом та авторством. **Методологія** дослідження передбачає використання методу емпіричного аналізу та структуризації, що дає змогу проаналізувати та узагальнити облікові дані щодо існуючих колекцій, а також вирізнити серед них авторські твори. **Наукова новизна** полягає у тому, що у статті подано найповніший на даний час перелік артефактів у виставкових та фондowych збірках музейних закладів України. **Висновок.** Ми виявили одну тисячу триста сорок збережених виробів дибинецьких керамістів, серед яких роботи тридцяти трьох майстрів таких періодів: кінця XIX – початку XX ст., 20–30-х років XX ст., 40–50-х років XX ст. та другої половини XX ст.

Ключові слова: кераміка, Дибинці, музеї, колекції, майстри.

Руденко Александра Александровна, аспирантка кафедры искусствоведческой экспертизы Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Изделия дыбынецких гончаров в музейных коллекциях Украины

Целью данной публикации является анализ и систематизация собранной информации о сохранившихся артефактах дыбынецких керамистов в крупнейших коллекциях Украины и отдельных частных собраниях, классификация их по периодам и авторству. **Методология** исследования представляет собой использование метода эмпирического анализа и структуризации, что позволяет проанализировать и обобщить учетные данные по существующим коллекциям, а также выделить среди них авторские произведения. **Научная новизна** заключается в том, что в статье представлен наиболее полный в настоящее время перечень артефактов из выставочных и фондowych собраний музейных учреждений Украины. **Вывод.** Подытожив данные наших исследований, мы обнаружили одну тысячу триста сорок сохранившихся изделий дыбынецких керамистов, среди которых работы тридцати трех мастеров следующих периодов: конца XIX – начала XX в., 20–30-х гг. XX в., 40–50-х гг. XX в. и второй половины XX в.

Ключевые слова: керамика, Дыбынцы, музеи, коллекции, мастера.

Rudenko Aleksandra, a postgraduate of the Department of Art Expertise of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Products of Dybyntsi's potters in museum collections of Ukraine

The purpose of the research is to study and systematize all collected information about the preserved artifacts of Dybyntsi's ceramists from the major collections of Ukraine and some private collections, and their period and author classification. The research **methodology** consists in the use of the method of empirical analysis and structuring, which enables to study and summarize the accounting data of existing collections and distinguish among them the works of authorship. **The scientific innovation** is the fact that the study contains the most comprehensive list of the artifacts from exhibitions and stock collections of the museums of Ukraine. **Conclusion.** After analysing the data of our investigations, we found 1340 Dybyntsi's preserved ceramic products, including the works of 33 masters of the following periods: the late 19 – early 20 centuries, 1920–1930s, 1940–1950s and the second half of the 20th century.

Keywords: pottery, Dybyntsi, museums, collections, masters.

Досліджуючи розвиток гончарної справи в Україні, не можна оминати увагою село Дибинці Київської області, яке здавна славилося своєю мальованою керамікою. Достеменно відомо, що у XVIII ст., а ймовірно і раніше, тут діяло високоорганізоване цехове братство, до якого входили майстри з довколишніх сіл: Чайок, що розташовані на відстані 3 км від Дибинець, Бороданів – 5,3 км, Ісайок – 9 км, Лютарів – 6 км та Дмитренок – 17 км. Окрім кустарного виробництва у Дибинцях функціонувала фаянсова фабрика графів Браницьких, яка у першій третині XIX ст. за асортиментним розмаїттям та потужністю виробництва була конкурентоспроможною навіть Києво-Межигірській фаянсовій фабриці [15].

У XIX – першій половині XX ст. село заслужено вважалось провідним осередком гончарства Середньої Наддніпрянщини. За даними Н. Ф. Іонова на 1912 рік з 472 дворів 276 займались цим промислом, тобто більше половини [3, 2]. Пізніше місцеві керамісти організовувались в артілі, але колективізація і заборона працювати вдома, а пізніше голодомор, а також війна спричинили занепад гончарства.

Актуальність дослідження. Оскільки місцеві майстри виготовляли здебільшого мальований посуд та утилітарні речі (кахлі та виводи для димарів), їхні високоякісні вироби користувалися великим попитом на ярмарках та базарах не лише в Україні, а й поза її межами. Особливість дибинецького посуду полягає у тому, що, здавна аж до першої третини ХХ ст., розмальовували ангобами і вкривали поливою не лише декоративний, а й посуд щоденного вжитку. Тож спадок тутешніх гончарів значно поповнив і збагатив скарбницю українського декоративного-прикладного мистецтва та культури в цілому.

На даний час у Дибинцях немає жителів, які б, як їх пращури, заробляли на життя гончарством і продовжували місцеву керамічну традицію. Тож вчасна музеєфікація творів майстрів кінця ХІХ – початку ХХ ст. дала можливість зберегти та дослідити артефакти одного з провідних керамічних осередків України. Його діяльність привертала увагу багатьох мистецтвознавців, тому фрагментарні згадки і посилання на музейні збірки присутні у окремих розвідках дослідників. Проте до цього часу не було подано точної інформації у повному обсязі про кількість та якість збережених дибинецьких виробів.

Огляд останніх літературних джерел. Посилання на музейні експозиції чи окремі фондові експонати зустрічаються у мистецтвознавчих публікаціях низки дослідників. Леся Данченко у книзі «Народна кераміка Наддніпрянщини» наводить ілюстрації мальованого посуду, що зберігається у найбільших музеях України [2]. Член редколегії видання «Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» Юрій Лащук у розділі «Кераміка» подає фотоілюстрації дибинецького посуду початку ХХ ст., що зберігається у Національному музеї українського народного декоративного мистецтва [6]. Більш детальний огляд збірки цього музею проводить Наталія Пасічник, виділяючи періоди основних надходжень до колекції, її художні особливості [14]. Олена Клименко в розділі «Гончарство» описує ряд виробів з фондів НМУНДМ та Білоцерківського краєзнавчого музею [4].

Метою даної статті є аналіз, узагальнення та систематизація зібраної інформації про збережені керамічні твори майстрів с. Дибинці у найбільших музейних колекціях України та приватних збірках.

Виклад основного матеріалу. Творчий спадок дибинчан найширше представлений у безцінній колекції Національного музею українського декоративного мистецтва, у якій присутні шістьсот вісімдесят два експонати рук майстрів даного гончарного центру. Це найчисельніша та найбільш яскрава збірка дибинецьких творів в Україні. Перші вироби надійшли сюди 1903 року, коли О. М. Терещенко подарував тринадцять посудин тоді ще Київському художньо-промислового і науковому музеєві імператора Миколи Олександровича (Музеєві старожитностей і мистецтв).

Наступне поповнення пов'язане із організацією Кустарної виставки 1905 року, яка мала на меті ідентифікацію, збереження та відродження осередків народних мистецтв України. У цей час музейний фонд збагатили твори талановитих майстрів, які працювали на зламі століть – Івана Книжника, Каленика Масюка, Леонтія Тридіда, Андрія Шнуренка, Оріона Тридіда, а також значну кількість не менш цінних анонімних робіт. На жаль, під час війни, попри евакуацію, велику частину збірки було втрачено (не збереглися кахлі, зооморфний посуд, свічники, іграшки-свищики та статуетки І. Книжника [14]).

У 1954 р. відділ декоративно-прикладного мистецтва виокремили у самостійний заклад – НМУНДМ, який періодично проводив закупки творів дибинчан. Зокрема, за сприяння мистецтвознавця та дослідниці гончарних осередків Наддніпрянщини Лесі Данченко у 60–70 рр. ХХ ст. із музеєм тісно співпрацювали Василь Масюк, Оріон Старцевий та Герасим Гарнага і робили на замовлення традиційний мальований посуд. Одними із найпізніших надходжень були гончарні роботи Михайла Тарасенка та його сина Михайла (80–90 рр. ХХ ст.).

Загалом у даній колекції представлені авторські роботи двадцяти майстрів, що дає можливість дослідникам вивчити творчий «почерк» кожного з них, особливості оздоблення, формотворення, асортименту виробів тощо.

Найстарішими експонатами дибинецької мальованої кераміки, які відображають давні місцеві традиції розпису та стиль українського бароко є твори кінця ХІХ ст. – глечик з двома ручками Каленика Масюка (К–208) та глечик анонімного автора (К–230), а також вироби, атрибутовані кінцем ХІХ – початком ХХ ст. – дві посудини у вигляді чоловічих фігур Андрія Шнуренка (К–651 і К–652), два анонімних горщики (К–2523, К–2), дві миски (К–12759, К–12760), полумисок (К–12773), мисочка (К–113) та характерна дибинецька посудина, так звана миска «до лави» (К–12718). Ці роботи є зразком самобутності гончарного мистецтва й досконалого володіння техніками роботи з глиною та декорування виробів.

На початку ХХ ст. відбувається переосмислення місцевої традиції розпису, а саме доповнення її та поєднання звичних рослинних і зооморфних мотивів із складнішими геометричними елементами, з'являються сюжетні композиції на мисках і тарілках, стилізація зображень тварин та рослин. У музейній колекції налічується двісті двадцять п'ять виробів початку століття, з яких лише шістьдесят дві авторські роботи.

Дещо спрощені розписи та менше розмаїття форм спостерігаємо у майстрів післявоєнного часу та середини ХХ століття – Василя Масюка, Оріона Старцевого та Герасима Гарнаги. Але попри це, їх

вироби являються важливою частиною фондової колекції кераміки та експонуються у музеї на рівні з найкращими зразками гончарних виробів майстрів України. Всього у цій збірці триста сорок сім творів, атрибутованих 50–70 рр ХХ ст., і на противагу попередньому періоду серед них усього одинадцять анонімних виробів, адже майстри особисто продавали чи передавали у музей свою кераміку та часто писали на посуді свої ініціали. Найпізніші роботи колекції являють собою ліпні та скульптурні твори, фігурний зооморфний та антропоморфний посуд, скульптури-свищики Михайла Тарасенка та його сина – це п'ятдесят сім експонатів 80–90 рр. ХХ ст.

Самобутня збірка дибинецької кераміки зберігається також у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав». Частину творів сюди було передано із НМУНДМ 1964 р., інші зібрано співробітниками закладу під час експедицій по селам Богуславського району в середині 80-х рр. Частину її складає посуд невідомого авторства переважно початку ХХ ст. та твори 70-х рр. Оріона Старцевого і Василя Масюка, які експонуються у садібі заможного селянина-землевласника у музеї під відкритим небом.

Та особливістю цієї колекції є вироби Михайла Тарасенка, який у 1976 р. виготовив для музею низку скульптурних композицій за мотивами байок Г. Сковороди, а 1978 р. – за мотивами казки «Котигорошко». Ці скульптурні групи та фігурні посудини автора експонуються у Меморіальному музеї Г. С. Сковороди та Музеї декоративно-ужиткового мистецтва і в загальній кількості складають двадцять дев'ять творів. Усього в даній збірці зберігається п'ятдесят п'ять дибинецьких керамічних виробів: сорок чотири авторських та одинадцять анонімних робіт, чотири з яких датовано кінцем ХІХ ст. – три мальовані миски (К–1141, К–1176, К–1477) та чайник (К–1170).

На скульптурні роботи дибинчан багата також колекція Національного музею архітектури та побуту України – зі ста сорока семи творів досліджуваного осередку сто являються виробами М. Тарасенка та його синів Михайла й Василя. Окрім мальованого посуду, це маленькі теракотові свистунці (близько 10 см), скульптури-свищики (до 25 см), полив'яні скульптурні композиції та фігурний посуд за мотивами народної думи про Марусю Богуславку.

Іншу частину збірки представляє здебільшого мальований чи неполив'яний посуд невідомих майстрів, тому з'являються певні складнощі з атрибутуванням, адже у картотеці вказані населені пункти, в яких він був знайдений. Найдавніші вироби належать до періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст. – це мальована миска (с. Пустовіти Миронівського району), глек (с. Медвин), дві миски, кухоль і полумисок (с. Ісайки). Уся ця кераміка має спільні художньо-стильові риси розпису та подібність форм, тому враховуючи також географічне розташування знахідок, можемо віднести її до дибинецького спадку. Авторський посуд у даній колекції належить Олександрові Марченкові, Василеві Масюкові, Іванові Микитенкові та Михайлові Тарасенкові.

Крім того, п'ять димлених горщиків та три глечики були знайдені у с. Сливки Богуславського району, що могло б наштовхувати на думку, що зроблені вони саме в Дибинцях, як єдиному місцевому гончарному центрі. Та при вивченні адміністративних даних ми виявили, що у Богуславському районі села Сливки немає і не було раніше. Оскільки форма цих виробів є досить типовою, важко визначити їх справжнє походження.

У Богуславському краєзнавчому музеї «Музей історії Богуславщини» експонується велика кількість керамічної скульптури Михайла Тарасенка 80 рр. ХХ ст. Окрім реплік вищеназваних тематичних робіт привертають увагу дві унікальні святкові мальовані вази, рясно прикрашені ліпними деталями та три декоративні настінні тарелі, вкриті коричневою поливою, які зображують чоловіка на біку, барані та триголовому звірі. Дана колекція дає змогу прослідкувати широку тематику робіт гончаря у найбільш плідний період його творчості – від зображення радянських та побутових реалій до створення образів героїв народних дум, легенд і казок. Також серед дев'ятнадцяти посудин, які зберігаються у фондосховищах музею, привертає увагу мальований глек і полумисок початку ХХ ст., розписаний характерним дибинецьким орнаментом із написом на вінцях, що повторюється по колу – «це ти, це я».

Збірку з тридцяти шести дибинецьких виробів переважно другої половини ХХ ст. має Канівський музей народного декоративного мистецтва. Хоч вона не дуже чисельна, тут представлений широкий асортимент посуду – миски, вази, кухлі, тарілки, тикви, «монетки», глечики, макітри, горщики, каганці, маснички, чарочки та накривки Василя Масюка, Оріона Старцевого, Кліма Гарнаги та Михайла Тарасенка. Найстарішим експонатом являється миска «до лави» початку ХХ ст.

Сорок чотири найменування творів досліджуваного осередку має у своїх фондах Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара». Це кілька теракотових скульптур-свищиків та мальований полив'яний посуд, серед яких своєю самобутністю у поєднанні з традиційними розписами виділяються миска Якова Слокви із зображенням птаха (КС–534 КН–2684) та миска Семена Сиволапа з традиційною квіткою на коричневому тлі (КС–184, КН–6777). З мистецтвознавчої точки зору цікавими

також є вироби кінця XIX – початку XX ст., а саме глечик темно-брунатного кольору з гравіруванням, можливо ритуального призначення (КС–195 КН–2373), велика яйцеподібна тиква (КС–270 КН–2727) та полив'яний чайник із колекції І. Гончара (КС–241 КН–2615).

Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України серед великої колекції кераміки різних періодів містить у своїх фондах сімнадцять робіт Герасима Гарнаги орієнтовно середини XX ст, які поступили сюди 1959 року. Особливо цікавим є мальований посуд, який має світле, майже біле тло й оздоблений рослинними мотивами з доповненням рисочок, крапочок і хвилястих ліній у двох-трьох кольорах. Це макітерка з двома фігурними вушками (ЕП 66721), тарілка, декорована композицією з грон винограду, які поєднані у велику чотирьохпелюсткову квітку та обрамлені гілками з листям і тюльпаноподібними квітами (ЕП 66709), полив'яний глек із зеленою квіткою на стебліні з листочками (ЕП 66714) та горщик з вухом і розхиленими вінцями (ЕП 66719). Білим, зеленим і коричневим ангобом мармуровані велике горня з вухом (ЕП 66717) та невеликий слій (ЕП 66720).

Розписний посуд Василя Масюка 60–70 рр. XX ст. має у своїй колекції Національний музей у Львові імені А. Шептицького – тут зберігаються барильце, тикви різних розмірів, глечик, сметанники та декоративні миски («фляндровані» та оздоблені контурним розписом). Найцікавішими у збірці є анонімні вироби 1905 р. Це невисока тиквочка з тонкою шийкою без дзьобика з вушком, на якій по сірому тлі під гілочками зі стилізованими квітами безконтурним розписом зображено дві коричневі пташки (НМК–566 КВ–36956). Одна з них більша, має пишніший хвіст і чубчик (гребінець), що наштохує на припущення, що ці два птахи – півень і курка, хоча такі нехарактерно довгі лапки дибинчани частіше малювали у сорок.

До 1905 р. відносять і два полив'яні горщики з вухом кулястої форми з високими, дещо розхиленими вінцями (НМК–567 КВ–36957 і НМК–565 КВ–36954). Ця форма є характерною для дибинецьких виробів першої половини XX ст. Посудини оздоблено гілочками з продовгуватими листочками, які плавно «облягають» пук і вдало підкреслюють форму виробу.

За даними мистецтвознавця Олени Клименко у Білоцерківському краєзнавчому музеї зберігається унікальна макітра з двома вухами, яку датують першою половиною XIX ст., проте нам не вдалося відшукати цей артефакт, працюючи з даною колекцією. Детальний аналіз декорування та фото макітри розміщено у третьому томі «Історії декоративного мистецтва України» [4, 128]. Наразі у БКМ наявні лише пізні анонімні накривка, ваза та скульптура «Баранчик».

Під час вивчення діяльності даного осередку керамічного промислу ми провели ряд експедицій до села Дибинці та ознайомилися з приватними збірками деяких його мешканців, потомків славетних гончарів: Надії Василівни Луценко, Галини Михайлівни Тарасенко, Тетяни Іванівни Тарасенко, Віри Іванівни Шнуренко, Михайла Оникійовича Родака, а також із виставкою виробів місцевих майстрів у філії №7 с. Дибинці Богуславської централізованої бібліотечної системи. Слід зазначити, що це вироби переважно середини та другої половини XX ст., більшістю з яких є неполив'яний посуд чи пізні скульптурні роботи Михайла Тарасенка, проте зустрічалися і досить цікаві розписні вироби першої половини XX ст. – куманець Герасима Гарнаги та миска із зображенням індики Михайла Моргуна [1].

Два виводи для димарів 60–80 рр. XX ст, прикрашені накладними квіточками, зберігаються у етнографічній колекції «Кровець», кілька скарбничок і свищиків М. Тарасенка – представлені у методичному кабінеті Богуславського РБК, а у кімнаті-інсталяції української хати в Літературно-меморіальному музеї І. С. Нечуя-Левицького в Стеблеві експонується мисник із мальованим та полив'яним дибинецьким посудом.

Висновок. Отже, нами опрацьовано дев'ять найбільших музейних колекцій України, шість приватних збірок та три виставки з поодинокими виробами дибинецьких керамістів кінця XIX–XX ст. Це дало змогу уточнити, глибше проаналізувати та систематизувати дані щодо діяльності місцевих гончарів. Зараз кількість відомих нам артефактів досліджуваного центру складає близько однієї тисячі трьохсот сорока штук. В асортименті збережених робіт представлено сорок два найменування виробів – миски (прості, «до лави», яндоли, з гніздом для свічки), тарілки, полумиски, горщики (прості, з двома ручками), двійнята-солончата, макітри, слоїки, накривки, ринки, форми для тіста, тикви, бинчики, глечики (прості, з двома ручками), баклаги, барильця, куманці, молочники (гладушики), сметанники, чайники, чашки, кухлі, стакани, цукорниці, маслянки, сільнички, діжечки, каганці, курильниці, попільниці, скарбнички, вази, іграшковий посуд («монетки»), свічники, чорнильні набори, фігурний посуд, підвазонники, підставки під квітник, декоративні тарелі, скульптурні вироби, свищики, скульптури-свищики, виводи для димарів.

Збереглося двісті сімдесят творів кінця XIX – початку XX ст., двадцять шість – 20–30-х рр. XX ст., шістдесят – 40–50-х рр. XX ст. та більше дев'ятисот виробів, датованих другою половиною XX ст. У опрацьованих колекціях ми виявили вісімсот п'ятдесят одну авторську роботу тридцяти трьох майстрів-керамістів, що дає змогу глибше дослідити творчість кожного з них.

Література

1. Архів Олександри Руденко, м. Богуслав Київської області. Інформація від мешканців с. Дибинці Богуславського району Київської області.
2. Данченко Л. Народна кераміка Наддніпрянщини / Л. Данченко. – К. : Мистецтво, 1969. – 143 с.
3. Іонов Н. Ф. Гончарний промисел в Київській губернії / Н. Ф. Іонов. – К., 1912. – 48 с.
4. Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. Т. 3 / [голов. ред. Т. Кара-Васильєва] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – С. 111–164.
5. Книга надходжень Музею історії Богуславщини.
6. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / [голов. ред. Я. П. Запаско]. – Львів : Видавництво львівського університету, 1969. – 190 с.
7. Науково-облікова картотека Канівського музею народного декоративного мистецтва.
8. Науково-облікова картотека Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.
9. Науково-облікова картотека Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».
10. Науково-облікова картотека Національного музею народної архітектури та побуту України.
11. Науково-облікова картотека Національного музею у Львові імені А. Шептицького.
12. Науково-облікова картотека Національного музею українського народного декоративного мистецтва.
13. Науково-облікова картотека Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара».
14. Пасічник Н. Дибинецька кераміка / Н. Пасічник // Народне мистецтво. – Національна спілка майстрів народного мистецтва України, 2001. – № 3–4. – С. 30–32.
15. Школьна О. В. Фаянсова перлина в короні роду графів Браницьких-Воронцових / О. В. Школьна // Юр'ївський літопис. – Білоцерківський краєзнавчий музей, 2012. – № 11. – С. 49–56.

References

1. Archive A. Rudenko, Bohuslav Kiev region. Information from the inhabitants of the Dybyntsi Boguslav district, Kyiv region [in Ukrainian].
2. Danchenko, O. (1969). Folk pottery of Naddnipryanschyna. Kyiv: Arts [in Ukrainian].
3. Ionov, N. F. (1912). Potter fishing in the Kiev province. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kara-Vasileva, T. (Eds). (2009). Decorative Arts History of Ukraine: In 5 vol. Vol. 3. Kyiv: NAN of Ukraine, IMFE them. M.T. Rylskogo [in Ukrainian].
5. The book proceeds History Museum Bohuslavschny [in Ukrainian].
6. Zapasko, J. P. (Eds.) (1969). Essays on the History of Ukrainian arts and crafts. Lviv: Publishing Lviv University [in Ukrainian].
7. Scientific and discount index Kanev Museum of Folk Decorative Art [in Ukrainian].
8. Scientific and discount index Museum of Ethnography and Crafts Institute of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
9. Scientific and discount index of the National historical and ethnographic reserve «Pereyaslav» [in Ukrainian].
10. Scientific and discount index of the National Museum of Folk Architecture and Life of Ukraine [in Ukrainian].
11. Scientific and discount index of the National Museum in Lviv of A. Sheptytsky [in Ukrainian].
12. Scientific and discount index of the National Museum of Ukrainian Folk Decorative Art [in Ukrainian].
13. Scientific and discount index of the National Center of Folk Culture «Ivan Honchar Museum» [in Ukrainian].
14. Pasichnyk, N. (2001). Dybynetska ceramic. Folk art, 3–4, 30–32 [in Ukrainian].
15. Shkolna, O. V. (2012). Porcelain jewel in crown counts family Vorontsov-Branicki. Yurievsky record, 11, 49–56 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.11.2016 р.